

03.09.2019

Сто років плідної співпраці

Стаття Президента Національної академії наук України академіка Бориса Патона до 185-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Джерело: газета Верховної Ради України «Голос України», № 163 (7169), 29 серпня 2019 р. ([Національна академія наук України](#)).

2018-го свій знаменний 100-літній ювілей відзначила Національна академія наук України, і відтоді розпочалося друге сторіччя плідної співпраці двох організацій загальнонаціонального значення – Національної академії наук України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За аналогією з людськими взаєминами, сьогодні це, образно висловлюючись, дві особистості, які вже пройшли довгий, насичений різними історичними подіями, зверненнями й досягненнями, життєвий шлях. Але життя триває, а отже, віримо та сподіваємося, що розквіт академічно-університетської дружби та співпраці ще попереду.

Продовжуючи аналогію, дозволю собі з упевненістю стверджувати, що академія та університет становлять єдину славетну наукову династію і є близькими єдинокровними родичами, котрі, попри різницю у віці, добре розуміються, шанують і допомагають одне одному, адже роблять спільну важливу справу – готують інтелектуальне майбутнє України, забезпечують розвиток вітчизняної науки.

Щоб пересвідчитись у природності та корисності тривалого співробітництва, яке тісно пов'язало Національну академію наук (НАН) України та Київський національний університет (КНУ) імені Тараса Шевченка, достатньо здійснити короткий історичний екскурс. Так, відомі українські вчені й педагоги – випускники університету – брали активну участь у заснуванні нашої академії. Серед них – Дмитро Багалій, Орест Левицький та Павло Тутковський, які ввійшли до першого складу академії як її дійсні члени. Троє випускників – Орест Левицький, Володимир Липський та Данило Заболотний – були президентами Академії наук України.

Наведу цікавий факт: перше засідання Комісії з опрацювання законопроекту про Українську академію наук (УАН) відбулося 9 липня 1918 року, й відтоді засідання проходили регулярно – двічі на тиждень. Щосереді вчені збирались у Міністерстві освіти та мистецтва Української Держави, в кабінеті міністра Миколи Василенка у будівлі Першої київської чоловічої гімназії, розташованій на Бібіковському бульварі, 14 (нині там працює так званий жовтий корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка), а по суботах дискусії велись у Музеї мистецтв при Університеті Святого Володимира (нинішньому «червоному» корпусі університету).

Перші академічні установи жилися кваліфікованими університетськими кадрами. Згадаймо, наприклад, професора університету Дмитра Граве, творця першої великої математичної школи в Україні, якого у 1919-му було обрано дійсним членом УАН. В академії він очолив фізико-математичний відділ, брав участь у заснуванні в 1934 році Інституту математики та став його першим директором.

Тісно переплітається також історія університету й Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України, адже перший відіграв важливу роль у становленні та формуванні кадрового складу другого. Так, 1921-го професор Київського університету Олександр Фомін очолив Ботанічний кабінет і гербарій Всеукраїнської академії наук (ВУАН), а з 1922 року – ще й науково-дослідну кафедру ботаніки при Ботанічному саду університету. Обидві ці структури після низки перетворень у 1931-му було об'єднано й організовано в Інститут ботаніки ВУАН, першим директором якого став усе той же академік Олександр Фомін.

У 1920–1930-ті роки минулого століття в Києві активно працював академік І. Шмальгаузен, успішно поєднуючи наукову, викладацьку й організаторську діяльність. Від 1921-го він був професором і завідувачем кафедри університету, з 1922 року – організатором і керівником кафедри експериментальної зоології та низки інших наукових установ, об'єднаних у 1930-му в Інститут зоології і біології ВУАН, який учений очолював у 1930–1941 роках і який згодом було названо на його честь.

Академік Юрій Делімарський – один із найбільш відомих учених у галузі фізичної хімії та електрохімії іонних розплавів і твердих електролітів, а також неорганічної хімії і технології неорганічних матеріалів, упродовж 1938—1964 рр. викладав в університеті, керував кафедрою неорганічної хімії та виховав кілька поколінь вітчизняних хіміків. Водночас починаючи з 1934 року він обіймав посади старшого наукового співробітника, завідувача відділу, директора та радника дирекції Інституту хімії АН УРСР (нині – Інститут загальної та неорганічної хімії імені В. І. Вернадського НАН України).

Серед численних прикладів співпраці в галузі хімії слід згадати засновника вітчизняної школи з фізико-неорганічної і біонеорганічної хімії академіка Костянтина Яцимирського – академіка-секретаря створеного в 1966-му Відділення хімії і хімічної технології АН УРСР. Протягом 20 років він, як професор Київського університету, читав унікальні лекційні курси на хімічному факультеті університету та у кількох зарубіжних вишах.

Загалом процес обміну науково-педагогічними та науковими кадрами між університетом і академією тривав безперервно – видатні вчені керували кафедрами в університеті й одночасно працювали в академії. Така тісна співпраця сприяла розбудові університету та створенню нових на той час факультетів, кафедр, які очолювали чимало тогочасних видатних учених академії – академіки Микола Боголюбов, Олександр Динник, Михайло Лаврентьєв, Олександр Ішлінський, Гурій Савін, Йосип Штокало, а пізніше – академіки Віктор Глушков, Юрій Митропольський, Анатолій Самойленко, Анатолій Скороход і багато інших.

У 1969 році з ініціативи академіків Віктора Глушкова, Івана Ляшка та Президії АН УРСР в університеті було організовано факультет кібернетики, який став першим факультетом цього профілю на теренах колишнього СРСР. У розробленні його перших навчальних програм активну участь брали Іван Сергієнко, Пилип Андон (нині академіки) і велика кількість інших співробітників Інституту кібернетики.

Усі останні 25 років наукові досягнення провідних учених Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України одразу ж ставали предметами

спецкурсів і включалися до навчальних планів факультету кібернетики (нині – факультет кібернетики та комп’ютерних наук). У різні часи на факультеті викладали академіки Іван Сергієнко, Валерій Задірака, Аркадій Чикрій, Василь Дейнека, члени-кореспонденти НАН України Олександр Хімич, Павло Кнопов, Василь Скопецький, професори Анатолій Гладкий, Володимир Булавацький та інші. Їхні спецкурси охоплювали широке коло актуальних тем: паралельні обчислення, обчислення на суперкомп’ютерах, машинне навчання, математичне моделювання, теорію оптимізації, оптимальне керування, криптографію тощо. Плідна співпраця триває досі, даючи студентам і викладачам можливість долучатися до актуальних досліджень та брати безпосередню участь у науковій роботі Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України.

Не можна оминати увагою ще один яскравий приклад на підтвердження ефективності взаємодії між найбільшим національним університетом і вищою науковою організацією держави. У 1983 р. на радіофізичному факультеті університету було засновано кафедру теоретичної радіофізики для забезпечення кваліфікованого викладання курсів теоретичної фізики студентам цього факультету. Біля її витоків стояли академік Віктор Бар’яхтар, який став її завідувачем, а також професор Євген Білококос і член-кореспондент НАН України Борис Іванов (тоді ще доктор фізико-математичних наук, професор). Рівень кваліфікації викладачів кафедри був надзвичайно високим. Вона забезпечувала навчальну й методичну роботу спецфакультету з перепідготовки кадрів за новими перспективними напрямками науки і техніки.

1986 року шляхом об’єднання кафедри теоретичної радіофізики та кафедри математики і математичної фізики було створено кафедру математики та теоретичної радіофізики, яку протягом десятиліття (1986—1996 рр.) очолював уже згаданий академік Віктор Бар’яхтар. Вона й досі забезпечує викладання всіх нормативних курсів із математичної та теоретичної фізики на радіофізичному факультеті, а також значну частину курсів математики на фізичному факультеті.

До прикладів продуктивної взаємовигідної двосторонньої співпраці належать, у тому числі, тісні контакти в освітній та науковій діяльності Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України та університету. Розпочалися ці контакти зі створення під керівництвом відомих учених – академіків Миколи Боголюбова й Олексія Ситенка – кафедри теорії ядра на фізичному факультеті університету. Цей крок став відповіддю на запит часу – з огляду на розвиток методів квантової теорії поля та їхнє широке застосування у фізиці високих енергій та фізиці конденсованого стану. Згодом зазначену кафедру реорганізували у кафедру квантової теорії поля.

Новий етап у розвитку плідного співробітництва між цим академічним інститутом та університетом бере початок зі створення у 2000 році Науково-освітнього центру Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України. Спільно з кафедрою квантової теорії поля центр цілеспрямовано готує наукові кадри і заклав основи для організації у 2017-му кафедри теоретичної та математичної фізики Київського академічного університету НАН України та МОН України. Зазначений центр створювався з метою залучення наукового потенціалу інституту до підготовки висококваліфікованих наукових кадрів

високого рівня з теоретичної та математичної фізики, які володіють сучасними методами наукових досліджень і здатні активно працювати в міжнародних науково-дослідних проектах.

За участю вчених університету, зокрема механіко-математичного факультету, в академії сьогодні функціонують три всесвітньо відомі математичні наукові школи: школа диференціальних рівнянь (започаткована академіком Миколою Боголюбовим як складова частина Київської школи нелінійної механіки, диференціальних рівнянь та математичної фізики; нинішні наукові керівники школи – академіки НАН України Анатолій Самойленко і Микола Перестюк), школа алгебри (заснована професором Дмитром Граве; нинішні наукові керівники школи – Юрій Дрозд і Анатолій Петравчук) і школа теорії ймовірностей (заснована академіком Борисом Гнеденком; нинішні наукові керівники школи – професори Юлія Мішура, Юрій Козаченко).

Ще однією «історією успіху» у співпраці академії та університету в останні роки стали створення й активний розвиток академіками Анатолієм Самойленком і Миколою Перестюком нового у світі наукового напрямку – теорії диференціальних рівнянь з імпульсним впливом.

Несправедливо було б оминати увагою нашу взаємодію у царині соціогуманітарних досліджень. Згадаю лише кілька, але дуже показових прикладів, якими можна описати минуле та нинішній стан академічної-університетської співпраці. По-перше, я маю на увазі науково-освітні контакти між Інститутом філософії імені Г. С. Сковороди НАН України та філософським факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Інститут філософії, заснований 1946 року, виник, звичайно, не на порожньому місці – підґрунтям для нього послугував понад столітній на той момент доробок університетських професорів. 1962-го директором інституту став професор філософського факультету університету Павло Копнін (згодом – академік), 1968 року – декан філософського факультету доктор філософських наук, професор Володимир Шинкарук. За часів керівництва обох названих учених Інститутом філософії ця наукова установа майже на 95% поповнилася випускниками філософського факультету. Цікаво, що нинішній ректор КНУ імені Тараса Шевченка академік Леонід Губерський – також випускник цього факультету. Зміцнював зв'язки між інститутом та університетом і попередній директор Інституту філософії академік Мирослав Попович, який працював там фактично з перших років діяльності установи. Впевнений, що й нинішній директор Інституту філософії, випускник філософського факультету і член-кореспондент НАН України Анатолій Єрмоленко підтримуватиме ці добрі традиції, що формувалися десятиліттями. І таких прикладів немало.

За роки існування Київського університету в ньому навчалися і працювали сотні видатних філологів, мовознавців, літературознавців, які зробили значний внесок і у розвиток науки в академії. Професорами університету в різні часи були академіки Володимир Іконников (свого часу – також декан історико-філологічного факультету Київського імператорського університету Св. Володимира), філолог і теоретик літератури Володимир Перетц, літературознавець Микола Гудзій, письменник і перекладач Агатангел Кримський, мовознавці Іван Білодід і Леонід Булаховський, літературознавець Олександр Білецький, фольклорист і літературознавець Андрій Лобода,

літературознавець Дмитро Наливайко, члени-кореспонденти НАН України – полоніст і літературознавець Ростислав Радишевський та мовознавець і літературознавець Лариса Шевченко. Звання «Почесний доктор Київського національного університету імені Тараса Шевченка» має відомий український літературознавець, директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України академік НАН України Микола Жулинський.

Варто згадати й про те, що Інститут історії України НАН України та Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України мають угоди про співробітництво з історичним факультетом та Інститутом філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, виступають базовими установами для переддипломної практики студентів. Тільки у 2018 році Інститут історії України НАН України й історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка провели такі спільні наукові заходи, як Міжнародна конференція «Штучні голоди в Україні ХХ століття», Міжнародна наукова конференція «Великий терор 1937–1938 рр.: філософія й інструменталізація, жертви й виконавці, осмислення й історична пам'ять», Міжнародний форум до 85-х роковин Голодомору 1932–1933 років – геноциду Українського народу «Україна пам'ятає, світ визнає».

Співробітництво нашого Інституту археології з університетом традиційно ведеться за трьома напрямками: викладацька діяльність, наукова співпраця та археологічна практика (оскільки студенти історичних факультетів усіх вишів країни після першого року навчання мають проходити обов'язкову археологічну практику). Останнім часом до студентів історичних факультетів приєдналися практиканти-музезнавці, культурологи, історики мистецтва та представники інших спеціальностей. На базі великих археологічних експедицій Інституту археології НАН України (Більської, Ольвійської) проводяться археологічні школи і практикуми для студентів та викладачів.

Традиційно тісні зв'язки з юридичним факультетом університету підтримує Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Так, на базі інституту постійно підвищують кваліфікацію викладачі юридичних дисциплін, співробітники інституту здійснюють наукове консультування бакалаврських і магістерських дипломних робіт, проводяться різноманітні спільні наукові й освітні заходи. За останні роки щонайменше п'ять співробітників інституту викладали у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Важливим напрямом співпраці науковців академії з науково-педагогічними працівниками університету є, безумовно, підготовка спільних публікацій – монографій, підручників, навчальних посібників (тільки за останні 10 років учені НАН України спільно зі співробітниками Київського університету опублікували приблизно 150 різноманітних видань). Фахівці академічних установ і університетські викладачі залучені й до підготовки низки фундаментальних видань, зокрема Енциклопедії історії України, Енциклопедії сучасної України, Юридичної енциклопедії.

Від кінця 1980-х років успішно функціонує Відділення цільової підготовки Київського національного університету імені Тараса Шевченка при НАН України, яке щорічно спільно з основними кафедрами університету готує висококваліфікованих фахівців із пріоритетних напрямів науки і техніки, які

згодом вступають до аспірантури та влаштовуються на роботу в академію. Задля подальшого розширення наукового співробітництва НАН України та КНУ імені Тараса Шевченка, ширшого залучення найбільш талановитих студентів старших курсів до наукової діяльності раз на два роки проводиться конкурс проектів науково-дослідних робіт спільних колективів науковців НАН України та КНУ імені Тараса Шевченка.

Університет відіграє надзвичайно вагомую роль у розвитку академічної науки. Він є одним із «постачальників» кваліфікованих кадрів для Національної академії наук України. Чимало його випускників нині успішно працюють в академічних наукових установах. До прикладу, випускники КНУ імені Тараса Шевченка становлять майже чверть співробітників Інституту фізики напівпровідників імені В. Є. Лашкарьова НАН України. Зі стін цього славетного закладу вищої освіти вийшла ціла плеяда видатних діячів науки і культури. Цікаво, що серед нинішнього складу дійсних членів академії кожний восьмий може з гордістю сказати, що КНУ – його «alma mater».

Для щиро захоплених своєю справою вчених НАН України цілковито природним і логічним є поєднання творчої експериментальної роботи в лабораторіях академічних установ із викладацькою діяльністю в університеті. Це розширює горизонти наукових шкіл, підвищує рівень знань студентів, доповнюючи класичні уявлення новітніми здобутками, наближаючи теорію до практики.

Учені академії та науково-педагогічні працівники університету разом проводять наукові заходи (конференції, презентації наукових видань, публічні лекції). Співробітники академічних установ беруть участь у роботі спеціалізованих вчених рад, що діють на базі університету, здійснюють керівництво кваліфікаційними роботами студентів тощо. Водночас студенти мають змогу проходити курсову й дипломну практику в установах НАН України та долучатися до актуальних наукових досліджень.

Хотів би підкреслити, що вся ця плідна співпраця вже тривалий час була й нині є можливою завдяки активній участі та підтримці ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка академіка НАН України Леоніда Губерського – глибокого мислителя, вченого-філософа, талановитого організатора. Під його досвідченим керівництвом Київський національний університет імені Тараса Шевченка залишається передовим осередком підготовки і виховання викладачів і вчених – інтелектуального ресурсу України – й однозначно вважається лідером вітчизняної освіти та науки, взірцем для модернізації інших закладів вищої освіти. Окрім того, Леонід Губерський надав істотну підтримку багатьом академічним починанням науковців НАН України. Зокрема, він особисто брав активну участь у налагодженні діяльності Київського академічного університету НАН України та МОН України, завдяки чому академія сподівається збільшити поповнення своїх лав талановитою науковою молоддю.

Тож багаторічна плідна співпраця Національної академії наук України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка базується, з одного боку, на підготовці висококваліфікованих фахівців для академічних наукових установ академії в університеті, а з другого, на залученні провідних учених НАН України до викладання студентам, а також на спільній науково-

дослідницькій і методичній роботі для розвитку вітчизняних науки й освіти. Забезпечити подальше розширення та поглиблення нашої двосторонньої взаємодії покликаний офіційний документ, який її закріплює, – Договір про співробітництво між академією та університетом, укладений нами у 2010-му.

У рік великого ювілею хочеться побажати Київському національному університету імені Тараса Шевченка, Університету з великої літери, його професорсько-викладацькому складу та керівництву нових вагомих звершень на науково-освітній ниві, а також талановитих і сумлінних студентів, які, полишивши стіни цього храму науки, понесуть добру славу про нього по всіх усядах. Многая літа університету!

Борис Патон, Президент Національної академії наук України, академік.

***

Адреса публікації на сайті газети «Голос України»: <http://www.golos.com.ua/article/320989>.

Читайте також: [«Університет завжди був і залишається надійним стратегічним партнером Національної академії наук України»](#) – стаття ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка академіка НАН України Л. Губерського, присвячена історії становлення, розвитку та сучасному етапу діяльності КНУ імені Тараса Шевченка